

mængden af tildelte fødevarer til en kommune var statsligt fastlagt, havde en effektiv administration faktisk muligheder for at gøre en selvstændig og positiv indsats for at forbedre den lokale forsyningsituation. De kommunale myndigheder i Flensburg samarbejdede således med den omgivende landkommune om at nedbringe transportudgifter og udnytte fælles lagerkapaciteter og kunne på den måde sikre sig både finansielle fordele og kontinuitet i fødevarerforsyningen.

Nicolai konkluderer derpå, at fødevarerforsyningen i Flensburg i en overfladisk sammenligning med andre kommuner tog sig relativt god ud. Den var bestemt ikke uproblematisk, fordi den statslige kontrol på området på uadskillelig vis knyttede Flensburgs skæbne til resten af rigets. Som andre steder havde også Flensburg sine brøduroligheder, henholdsvis i juli og september 1917, men urolighederne i Flensburg tog ikke så radikalt et omfang som

mange andre steder, eksempelvis var de ikke akkompagneret af en samtidig strejkebølge.

Debatterne om krigsøkonomien og den korporative interesseformidling under 1. Verdenskrig har ofte haft en tendens til at udspinde sig på et ret luftigt grundlag. Ikke mindst fordi disse faktorer for sjældent er blevet analyseret i deres egen ret, og snarere har indgået som vedhæng til eller projiceringer af en senere udvikling, eksempelvis 1930'ernes krisemanagement. Den store fortjeneste i Nikolais arbejde er, at hun på særdeles konkret vis har analyseret en specifik side af organiseringen af krigsøkonomien. Denne analyse efterlader ikke tvivl om, hvor grundlæggende den offentlige indblanding i markedsøkonomien på lokalt plan faktisk var. Den indsigt er vigtig i sig selv, men også grundlæggende for at forstå den korporative erfarings store betydning i mellemkrigstiden.

Thorsten Borring Olesen

NORDEN

Steinar Supphellen: *Den politiske bisp. Bartholomeus Deichman i norsk historie 1713-1730*. (Tapir Forlag, 1989). 176 s., 120 Nkr.

Christianiabispens Bartholomeus Deichman (1713-1730) var en betydningsfuld person i den dansk-norske enevældes administration af Norge i 1720'erne. I de fleste af de tiltag, som efter afslutningen på Den store nordiske krig i 1721 blev igangsat for at forbedre statens økonomi, var han involveret: Han spillede en vigtig rolle ved gennemførelsen af salget af norske sognekirker, ikke blot i sit eget stift. Han var rådgiver og med ved nogle af auk-

tioner, da der tilsvarende solgtes ud af det norske krongods. Og han var den egentlige leder af det forsøg på udarbejdelse af en ny norsk matrikel, som kongen dog – på grund af modstand både lokalt og i centraladministrationen – i 1724 besluttede at skrinlægge.

Var de kontante resultater af hans indsats på disse områder ikke overvældende, bevirkede dette dog ikke, at Deichman mistede majestættens tillid. Straks efter sit nederlag i matrikelsagen blev han således hovedmand i Gehejmekommissionen 1724-25, der havde til opgave at undersøge rygter om de enevældige embedsmænds bestikkelse, herunder at dronningen skulle være

indblandet – og nogle af ofrene for denne såkaldte »Bandedkommission«, som den kaldtes efter den ed, de afhørte embedsmænd måtte aflægge, blev netop to højtstående embedsmænd, der havde modarbejdet Deichman i matrikelsagen.

Atter tilbage i Norge efter dette københavnske intermezzo benyttedes Deichman især på to måder af konge og centraladministration: Han indsattes i kommissioner af mange slags, og han blev bedt om udtalelser og råd. Især kan nævnes, at han var en central person i den vigtige skovbrugskommission, der sad mere eller mindre permanent fra 1724 til 1740, og i diverse kommissioner på bjergværksområdet; som sådan var han blandt andet hovedansvarlig for håndtering af »oprøret« på Kongsberg sølvværk i 1730 og medbestemmende for udformningen af jernmonopolet, forordningen om forbud mod fremmed jerns indførsel i Danmark og Norge fra samme år.

I adskillige af disse kommissioner sad Deichman side om side med den norske statholder Ditlev Wibe (1722-31), men i så fald snarest som centralmagtens kontrollerende instans over for denne. Formelt var Wibe statholder i Norge og dermed landets øverste verdslige myndighed, mens Deichman blot var biskop i Christiania uden specielle verdslige funktioner. Om det reelle magtforhold imellem de to mænd kan der dog ikke være tvivl: Når det gjaldt norske sager, var det Deichman, der havde kongens gunst, og ham, centraladministrationen i København adspurgte, rådførte sig med og lyttede til. Den mægtigste mand i 1720'ernes Norge var ikke statholderen Ditlev Wibe, men Christianiabispens Bartholomeus Deichman.

Bartholomeus Deichmans indflydelse i norsk politik får en brat ende, da Frederik IV dør den 11. oktober 1730 og efterfølges af sønnen Christian VI.

Kongeskiftet giver straks anledning til Deichmans fald; Christianiabispens bliver suspenderet og afsat i højeste unåde – en begivenhed næsten uden sidestykke i enevældens Danmark-Norge. Afsættelsen begrundes med bispens »uopbyggelige Forhold« og »uanstændige verdslige Forretninger«. Der iværksettes en indsamling af bevismateriale mod den afsatte biskop, og da der ikke kommer den strøm af klager, man tilsyneladende havde forventet i København, rykker man hos statholderen i Norge. Han gør en ekstra anstrengelse, indhenter blandt andet oplysninger hos præster og degne om, hvilke gaver og pengebeløb de har givet bispen. Stadigvæk bliver det dog ikke til meget – og da Deichman så dør allerede den 16. april 1731, afblæses de planlagte nærmere undersøgelser af hans forhold. Af Deichmans dødsbo kræver kongen i alt 9790 rigsdaler, som præster og degne ifølge de nævnte angivelser skal have givet bispen, men da fordringer og gæld overstiger værdierne i boet, og da enken beder kongen om at afstå fra sine krav, viser hans majestæt sig nådig og efterkommer hendes bøn.

Var Bartholomeus Deichman en ærgerrig stræber, en mester i intriger, modtagelig for bestikkelse og uden sans for sine kirkelige opgaver – og hans fald derfor en velfortjent løn? Eller var han, som hans søn skriver i en biografi over faderen i 1770'erne, en elskværdig, lærd, dygtig og omgængelig mand, som blot var så uheldig at falde i unåde – et uskyldigt offer for tronskiftet? Allerede i samtiden var meningerne om Deichman stærkt modsatrettede. Vi har således bevaret ikke blot et sandt hyldestskrift, en trykt udgave af den afskedstale, som blev holdt på et præstemøde i Viborg i 1713, efter at Deichman var blevet forfremmet fra biskop i Viborg til biskop i Christiania, men også et veritabelt smædeskrift på vers om den

samme mand fra 1724 (der dog er blevet til i København, vist på foranledning af en af Deichmans modstandere i matrikelsagen). I det ene skrift bliver Deichman fremstillet som selve inkarnationen af ideen om den mest fuldkomne protestantiske biskop, i det andet karakteriseres han som en norsk pave af værste slags, ugudelig og usædelig, magtbegærlig og pengegrisk, en sand plage for Norges land og folk. I historieforskningen har Deichmans eftermæle tilsvarende været noget blandet. Også her har vurderingerne svinget fra det positive til det negative, og kun én ting har alle været enige om: At Deichman var en mand af usædvanlige evner og med en usædvanlig magt.

I sin bog om »den politiske bisp« for-søger Steinar Supphellen, der er stødt på Deichman i en tidligere undersøgelse af statholderinstitutionen (*Statthaldarinstitusjonen i Noreg 1722-1739*, 1983), at komme nærmere ind på livet af denne specielle mand med den helt usædvanlige karriere, der slet ikke harmonerer med det officielle efterreformatoriske syn på bispeembedet. Samtidig vil han give et bidrag til belysning af det regeringssystem, den dansk-norske enevælde i begyndelsen af 1700-tallet, som Deichman fungerede indenfor, idet han naturligvis er særligt interesseret i, hvorledes Norge i praksis styredes i denne del af enevoldstiden. Supphellen starter sin bog med Deichmans fald, idet han benytter dette som udgangspunkt for skitseringen af bogens problemstillinger. I et kapitel om Deichmans »eftermæle« gør han rede for tidligere omtale af bispen i litteraturen, hvorefter han går i gang med sin fremstilling af Deichmans liv og karriere. Denne fremstilling er disponeret således, at vi først får et kapitel om Deichmans virke til og med udnævnelsen til biskop i Christiania og derefter et generelt kapitel om Deichman som norsk bi-

skop. Derpå følger så det centrale, en undersøgelse af Deichmans verdslige funktioner, kronologisk opdelt på fire kapitler. Efter et kapitel om faldets efterspil og om de samtidige vurderinger af Deichman følger to konkluderende kapitler, et om personen Deichman og et om enevældens brug af biskoppen og bispeembedet.

Man kan ikke sige, at Supphellen tegner noget skarpt billede af Deichmans personlighed, at vi kommer særlig tæt ind på livet af manden. Deichmans karriereforløb viser os billedet af en person, der ret ung og forholdsvis hurtigt kommer i gunst ved hoffet: Født i 1671 som søn af en vinhandler og byfoged i København tager han i 1690 teologisk embedseksamen, hvorefter han drager udenlands. Efter at have gjort en god figur som feltpræst for det danske korps af hvervede soldater, der var udlånt til Vilhelm af Oranien i dennes krig mod Frankrig, bliver han prædikant og skriftefader for prins Carl på dennes store udenlandsrejse 1695-99. Dette hverv udfører han til dronningens store tilfredshed, og efter hjemkomsten går det derfor lynhurtigt opad med det resultat, at Deichman allerede i juni 1700, kun 30 år gammel, udnævnes til biskop i Viborg. Præcis hvilke egenskaber hos Deichman der lå bag denne gejstlige lynkarriere, afslører kilderne imidlertid ikke.

Heller ikke som biskop har Deichman nogen speciel »profil«, det være sig teologisk eller kirkepolitisk. Om tiden på bispestolen i Viborg 1700-1712 vides ikke meget sikkert, da bispearkivet er næsten helt tabt fra Deichmans bispetid. Det samme gælder bispearkivet i Christiania for den periode, hvor Deichman var biskop her, 1713-30. Her er dog bevaret forskelligt andet materiale, som giver et vist indblik i bispens personlighed og embedsførelse. Et hyrdebrev til stiftets præster fra den nyud-

nævnte biskop viser således omsorg for kirkens materielle side, men tilsyneladende ikke nogen videre interesse for den åndelige side af en biskops opgaver. Supphellens undersøgelse af de få bevarede ligtaler og prædikener fra Deichmans hånd viser, at bispen rent teologisk var et barn af den ortodoksi, som var fremherskende omkring århundredskiftet, og stort set intet tyder på, at han var påvirket af de pietistiske strømninger, som faktisk fandtes i hans stift på denne tid. Fraværet af bispearkivet gør det vanskeligt at sige, om den teologisk og kirkeligt lidet engagerede biskop så i stedet – som man kunne have forventet – gjorde en stor administrativ indsats i sit stift. De få kilder, der trods alt findes, giver imidlertid ikke indtryk heraf; en flittig visitator var Deichman f.eks. ikke.

Deichmans indsats og engagement ligger først og fremmest *uden for* hans bispeembedes naturlige felt, på den verdslige administrations område. I den store undersøgelse af Deichmans indsats her kommer Supphellen dog i grunden også til kort i sin søgen efter drivkræfterne bag mandens aktiviteter. Der kan ikke spores noget specielt kirkeligt eller politisk program bag Deichmans virke, og det ser ikke ud til, at ønsker om personlig økonomisk vinding eller om begunstigelser for slægt og venner har spillet nogen ekstraordinær stor rolle. Supphellens konklusion vedrørende Deichman og motivationen bag hans virke bliver da den, at han simpelthen er en administratortype, der drives af selve lysten til at administrere og udøve magt. Og da han som administrator var helt igennem loyal og altid parat til at stille sine evner til hans majestæts rådighed – hvis han havde et politisk standpunkt, var det snarest det, at den enevældige konge som besidder af guddommelig autoritet skulle adlydes og tjenes – kunne han bruges af

konge og centraladministration til begge parters gensidige fornøjelse – så længe det varede! Ligesom der ikke ligger noget principielt nyt syn på en protestantisk biskop og hans opgaver, endsi-ge på magtfordelingen mellem konge og biskop, bag Frederik IV.s politisk-administrative brug af Deichman – rent faktisk bruges han jo ikke på grund af, men snarere på trods af sin stilling som biskop – ligger der vist heller ikke fra Christian VI.s side sådanne principielle overvejelser bag afsættelsen af ham.: Årsagen til hans fald er ifølge Supphellen først og fremmest den nye konges vrede mod de embedsmænd, der havde støttet den afdøde konge i hans planer om først at gifte sig til venstre hånd med Anne Sophie Reventlow og siden, efter dronning Louises død i 1721, at ophøje hende til rigtig dronning. Det kan ganske vist ikke bevises, at Deichman har spillet nogen aktiv rolle i disse planer, men alle indicier peger på, at han også på dette punkt har været majestæts loyale tjener og underbygget hans ønsker med sin biskoppelige autoritet.

Supphellens undersøgelse er solid og grundig. Dens svageste side er nok den biografiske del, undersøgelsen af personen Deichman. Her har Supphellen ikke foretaget nye arkiv- og biblioteksstudier uden for Norge, kun udnyttet den allerede foreliggende ældre litteratur, med de deri aftrykte kilder. Rent metodisk er det naturligvis et dårligt valg, når en historiker forsøger at komme ind på livet af en person, fra hvem der ikke er bevaret skriftligt materiale i noget større omfang, og fra hvis vigtigste embedsposter embedsarkiverne tilmed er tabt. Når det er sagt, skal det dog med det samme tilføjes, at Supphellen ikke formulerer vidererækkende konklusioner, end hans kildegrundlag kan bære, og at man føler sig helt igennem overbevist om rigtigheden af hans

hovedkonklusion med hensyn til Deichmans person.

Bogens egentlige force er og bliver dog undersøgelsen af enevældens styre af Norge i 1720'erne og Deichmans rolle i denne. Her bygger Supphellen på egne studier i det arkivmateriale, som denne administration har afsat, og som nu befinder sig i Riksarkivet i Oslo, og på dette området yder han et interessant bidrag ikke blot til Norges, men så sandelig også til Danmarks historie under den unge enevælde.

Per Ingesman

Søren Sørensen: *Vinterkrigen i Finland 1939-1940*. (C. A. Reitzel, 1990). 139 s., 250 kr.

I forordet har forfatteren stillet sig den opgave at søge besvaret to centrale spørgsmål: 1. »Hvordan kunne det komme til krig, når begge parter så åbenbart tabte på det? 2. Hvordan kunne der skabes fred, efter at krigen var brudt ud, og der stod så meget på spil?«

Det er der kommet en god bog ud af på grundlag af SS.s omfattende viden og et grundigt forarbejde, der afspejles i de tre sider litteraturhenvisninger til bøger og artikler på hovedsprogene, skandinaviske sprog og finsk.

SS.s fremstilling er livlig, velformuleret og letlæselig hele vejen igennem de tre hovedafsnit: Kampen for livet s. 32-72, Kampen for freden s. 72-117 og Vinterkrigen i Finland – eftertanker s. 117-130.

SS har to helte: Juho Paasikivi – om hvem forfatteren dog meget rigtigt tilføjer: »... at helteportrættet er tegnet af ham selv ...«, og den anden er noget overraskende Väinö Tanner. Men berettigelsen af sidstnævntes helteglorie argumenteres der imidlertid ret overbevisende for i det spændende kapitel,

som SS har kaldt »Kammerspil på Grand Hotel« (s. 99-105), der handler om de finske fredsfølere i Stockholm januar 1940. Socialdemokraten og brugsforeningsdirektørens medspillere er Aleksandra Kollontáj, Sovjetunionens ambassadør i Sverige, og den stærkt venstreorienterede finske dramatiker og velhavende godsejer Hella Wuolijoki. Blandt hendes fortjenester må regnes, at hun gav hjerte- og husrum til den landflygtige digter Bertolt Brecht. Anmelderen vidste sandelig ikke, at HW var den egentlige forfatter til skuespillet »Hr. Puntila og hans karl Matti«. Det opføres almindeligvis med Brecht som forfatter. En bog om Vinterkrigen kan visselig føre læseren vidt omkring, og det er jeg da SS taknemmelig for.

Tanner var dog skeptisk over for HW, som han anså for enfoldig og upålidelig, så han spillede samtidig en anden rolle som fredsføler gennem Wipert von Blücher, Det tredje Rigets ambassadør i Helsingfors. Tanner mente, at hvis Tyskland ikke ville støtte Finland, kunne man blive tvunget til at appellere til England og Frankrig. Blücher forhørte sig i Berlin, hvor henvendelsen blev behandlet på højeste plan – Hitlers negative svar indløb til Blücher den 17. januar 1940.

Også Paasikivi forsøgte at udvirke en tysk indgriben gennem mægling. Han skrev et brev til sin gamle ven general von der Goltz, der gik direkte til Hitler – men resultatløst.

Jeg gad vide, om ikke Tanners helteskikkelse ville krakelere, hvis man tager hans holdning under Fortsættelse-krigen med i betragtning? SS trækker iøvrigt selv noget i land i sin vurdering af Tanner (s. 49).

Under forhandlingerne i Moskva i oktober/november 1939 får man opfattelsen af, at Stalin var den mest moderate med hensyn til de sovjetiske krav